

jedom toga, moglo bi se zaključiti da povijesno ishodišna politeistička mitologija predstavlja *tezu*, povijesno oblikovanje monoteističke religije *antitezu*, a konačna uspostava humanizma predstavlja *sintezu*, to jest, ili dakle, predstavlja rezultat svojevrijednog prezimanja iz jedne i druge faze, kao i tzv. međufaze koju čini panteizam. Takva vizija humanizma, kao sinteza povijesnog razvoja religije, bila bi poduprta prirodoznanstvenim spoznajama koje bi mu garantirale univerzalnost i neupitnost. Međutim, i po tko zna koji put, opet valja reći da uopće nije problematična univerzalna vrijednost ideje humanizma, kao što nisu neupitne niti istinske humane vrednote, već se problematičnost otkriva u podvučenom humanističkom sinkretizmu, tj. u podvučenoj ideji humanizma kao nekakve nove »religije«, čiji »credo« počiva na mješavini politeističkih, monoteističkih i panteističkih doprinosa, s jedne, te na prirodoznanstvenim znanjima i spoznajama, s druge strane. K tome, prostor za stvaranje novih – prirodoznanstvenih – mitova i simbola za potrebe tako videnog humanizma otvoren je, štoviše, postaje neminovan.

Ovaj poduži prikaz rezultat je intelektualnog napora da se *coram publico* artikuliraju razmišljanja koja se dobronamjerno, otvoreno i kritički osvrću na neke segmente sadržaja iz spomenute knjige prof. Supeka. Valjda je dovoljno evidentno da osvrst uzima u obzir samo ovu knjigu i isključivo sadržaje iz ove knjige.

Tonči Matulić

Hans-Georg Gadamer

Ogledi o filozofiji umjetnosti

AGM, Zagreb 2003., 286 str.

Knjiga okuplja devet studija posvećenih promišljanju umjetnosti i pojedinačnih umjetničkih djela nastalih u razdoblju od 1954. do 1995. godine: *Aktualnost lijepoga* (Die Aktualität des Schönen. Kunst als Spiel, Symbol und Fest), *Umjetnost i oponašanje* (Kunst und Nachahmung), *Pojam umjetnosti u mijeni* (Der Kunstbegriff im Wandel), *Umjetnost i kozmologija* (Kunst und Kosmologie), *O fenomenologiji rituala i jezika* (Zur Phänomenologie von Ritual und Sprache), *Umjetnost i mediji* (Die Kunst und die Medien), *Slika i*

gesta (Bild und Gebärde), *O svečanosti kazališta* (Über die Festlichkeit des Theaters) i *O zamuknuću slike* (Vom Verstummen des Bildes).

Tekstovi okupljeni pod skupnim naslovom *Ogledi o filozofiji umjetnosti* predstavljaju većim dijelom uređene i proširene verzije predavanja što ih je Gadamer održao u gore navedenom razdoblju od četrdesetak godina. Zastupljeni su radovi objavljeni u »Umjetnost kao iskaz«, tj. osmom svesku *Sabranih djela*, kao i oni objavljeni u knjizi pod naslovom *Hermeneutische Entwürfe*.¹

Životni put Hans-Georga Gadamera, koji obuhvaća razdoblje od 1900–2002. godine, istovremeno je u znaku plodnog filozofijskog promišljanja prvih razvojnih stupnjeva grčkog mišljenja kao početka i izvora kulture Zapada, te dijaloga s dvadesetim stoljećem koje su obilježili Natorp i novokantovstvo, fenomenologija Schelera i Husserla, a na poseban način Schleiermacherova, Diltheyeva i Heideggerova filozofska hermeneutika. Razumijevanje s ishodištem u estetskom iskustvu i susretu s umjetnošću za Gadamera je »uvršćavanje u događanje tradicije u kojemu se prošlost i sadašnjost trajno posreduju«. Posredovanje prošlosti i sadašnjosti odvija se kroz »zbivanje predaje«, unutar kojeg se formira povijesni horizont interpretatora. Kao specifičan horizont i zahtjev za istinom tradiranih umjetničkih djela koja svjedoče o jednome drugom svijetu iskustva, razumijevanje nije samo znanstvena metoda već način bitka čovjeka u kojem samome sebi otvara svijet, a istina predstavlja događanje smisla u njegovoj povijesnoj otvorenosti koje se nikakvom »metodom« ne može dovesti u dovršeni oblik. Taj drugi svijet iskustva, o kojem svjedoče djela umjetnosti, konstituira se jezično, a jeziku nisu svojstvene samo i isključivo riječi već postoji jezik ruku i očiju, jezik pokazivanja i imenovanja. Jezik kao univerzalan medij komunikacije podloga je ljudskog 'zajedništva', za razliku od 'skupnosti' koja vlada na području animalnog. Govorenje je stoga »nešto uvijek nedovršivo, traženje i nalaženje riječi«.² Općenito se može zapaziti da je modernoj inačici hermeneutike svojstvena okrenutost i tematizacija svih oblika izražavanja osobnog i društvenog djelovanja, među kojima su umjetnička djela i pisana svjedočanstva. Razumijevanje tako nalikuje

1

Podaci o izvorima preuzeti iz: Hans-Georg Gadamer, *Ogledi o filozofiji umjetnosti*, AGM, Zagreb 2003., str. 274–277 (u daljnjem tekstu: OFU).

2

OFU, str. 160.

razgovoru – igri pitanja i odgovora – koji nastoji oko sporazumijevanja, što se u svome najčistijem obliku očituje u Platonovim dijalozima. Prema mišljenju H.-G. Gadamera, cjelina mišljenja teži k riječi i predstavlja odgovor na iskustvo, a jezik se uvijek potvrđuje u zajedništvu. U jezičnoj se razmjeni za čovjeka rastvara svijet i oblikuje zajedništvo; na poznavanju pojedinačnih riječi i njihova značenja počiva svako sporazumijevanje u zajedničkom životu. Riječi su ishodišta s kojih započinje orijentacija, kao prethodna postignuća mišljenja nikada se ne smije podcijeniti ono što nam mogu reći, naglašava H.-G. Gadamer.

Pitanja o pojmu i biti umjetnosti Gadamer promišlja kroz dimenziju jezika koja mu je stalnim ishodištem. Prva studija pod naslovom *Aktualnost lijepoga* (Die Aktualität des Schönen. Kunst als Spiel, Symbol und Fest) na pojmovima »igre«, »simbola« i »svečanosti« razvija pitanje o antropološkoj osnovi našeg iskustva umjetnosti i njezinu karakteru istodobnosti. Valja naglasiti da snažan misaoni poticaj za ovu studiju izvire iz pitanja o opravdanju umjetnosti koje je na poseban način intenzivirano velikim društvenim, političkim i religijskim promjenama koje započinju u 19. stoljeću.

Studija *Umjetnost i oponašanje* (Kunst und Nachahmung) pita o mogućnosti poimanja biti moderne umjetnosti pod starim estetičkim pojmovima i o vrijednosti tih pojmova. Svojestvo je moderne umjetnosti da polazi od jasnog djelovanja šoka i odbijanja slike s kojom joj se pristupa, naglašava H.-G. Gadamer. Revolucija moderne umjetnosti, u prvom redu apstraktnog slikarstva i atonalne glazbe, započinje prije prvog svjetskog rata.

Tema treće studije pod naslovom *Pojam umjetnosti u mijeni* (Der Kunstbegriff im Wandel) u prvom je redu predmetom promišljanja filozofije kojoj je zadaća, kako naglašava H.-G. Gadamer, pojmiti što je umjetnost, kako se pojam umjetnosti razvio kroz našu kulturnu povijest i pronaći »pojmove u kojima se svatko osjeća izrečenim«. Mijena umjetnosti odvojena je od mijene ukusa kao fenomena primarno društvenog karaktera, stoga ovo treba imati u vidu pri razumijevanju umjetnosti u mijeni i njezina mogućeg utjecaja na pojam umjetnosti. Hegelova estetika predstavlja temeljni nacrt povijesti umjetnosti jer je otkrila dimenziju povijesnog kao slijeda načina motrenja svijeta, pri čemu pojam umjetnosti stoji kao oblik apsolutnog duha, uz religiju i filozofiju. Ovo je stajalištu umjetnosti osiguralo utemeljenje u njezinoj univerzalnoj valjanosti. Na tragu pi-

tanja o tome da li je nužna bliskost s povijesti umjetnosti u promišljanju »promjena u pojmu umjetnosti«, H.-G. Gadamer svoje razmišljanje započinje preko dimenzije jezika pitajući o tome što se riječju »umjetnost« misli, jer po njemu problem predstavlja apsolutna uporaba te riječi od 19. stoljeća. Složeno je i pitanje našeg stoljeća o tome da li naše mišljenje može određivati najopćenitiji pojam lijepoga, koji potječe iz antičke kozmologije i koji prevladava do moderne filozofijske estetike? Kao mogući odgovor nameće se uvid o tome da nas imanentni razvoj umjetnosti i umjetničkog stvaralaštva dovodi pred mogućnost novog načina promišljanja pojma umjetnosti i umjetničkog djela.

Umjetnost i kozmologija (Kunst und Kosmologie) naslov je četvrte studije koja umjetnost i kozmologiju dovodi u blizinu izvodeći njihove poveznice ponovno iz dimenzije jezika. Humanistički i stariji izraz grčkog podrijetla – kosmos u značenju »ukrasa«, onoga što je »uređeno« – prethodio je riječi kozmologija. Umjetničkom je djelu postalo svojstvenim da podsjeća na uredenost i uzornost svjetskog reda, prikazujući svijet tako da u njemu susrećemo sami sebe. Umjetnost i ljepota uvijek je neko sezanje iznad i preko svijeta života, i priroda se mijenja kada postane protupojmom umjetnosti, pri čemu ostaje otvorenim što je priroda danas, što je bila priroda u Grka, a što je priroda nakon Rousseaua?

Studija nastala i objavljena 1992. godine, *O fenomenologiji rituala i jezika*, slojevita je i sadržajno vrlo bogata, može se podijeliti na sljedeće tematske dijelove: »Jezik – razgovor i ritual«, »Od kaze do književnosti« i »Na putu k pojmu«. U cjelini je posvećena problemu jezika i značenju čovjekove jezičnosti osvijetljujući smjer i tendenciju prema dubljem prodiranju u blizinu jezika i mišljenja, riječi i pojma, dijalektike i retorike, zajedništva govorenja i uzajamnosti slušanja, što je na poseban način intenzivirano s Heideggerom i njegovom destrukcijom tradicionalne metafizike pojma. Studija u svojim tematskim sastavnicama usmjeruje prema promišljanju jezika i njegove izgradnje vraćajući se jeziku kao »pravom majčinskom tlu« svake pojmovne tvorbe, jeziku kao putu prema pojmu. Živi jezik otvara putove prema izvornom iskustvu svijeta koje se nalazilo u grčkom jeziku i njegovoj tvorbi pojmova. Za filozofiju u cjelini vrijedi da je svaki pokušaj mišljenja – pokušaj razgovora, te da ona filozofirajući stalno nadilazi svoje vlastite pojmove.

Umjetnost i mediji (Die Kunst und die Medien) želi filozofijski obraditi i dovesti do

oštrije pojmovne osviještenosti promjene koje donosi suvremenost krećući se putem riječi i jezika. Studija putem izraza kao što su »masovni mediji«, odnosno »mediji« i »masa«, te »medijski krajolik«, »komunikacija« i »kultura« pristupa obradi i promišljanju aktualnih tema i suvremenih civilizacijskih trendova koji filozofiji potiču na razmišljanje. U ovom kontekstu medij predstavlja sredstvo koje posreduje ogromnu količinu informacija čiji broj neprestano i nekontrolirano raste. Suvremeni svijet očituje procese znanosti i na njoj zasnovane tehnike koji su nepovratni, zaključuje Gadamer, ali koje je potrebno naučiti prihvaćati kako bi se osigurao humaniji život i svijet u okviru danog. Gadamerovo promišljanje kulture, umjetnosti i masovnih medija usmjeruje čovjekov život na put slobode i uređenosti koji kulturu ne vidi kao ustanovu, već kao »njegu« duha.³

Slika i gesta (Bild und Gebärde), *O svečanosti kazališta* (Über die Festlichkeit des Theaters) i *O zamaknuću slike* (Vom Verstummen des Bildes), studije su u kojima H.-G. Gadamer promišlja fenomen umjetnosti u suvremenom tehničkom svijetu s njegovim bitnim obilježjima i u njegovim transformacijama. Uvidi su rezultat žive misaone razmjene i dijaloga s modernim svijetom i samim pojedinačnim umjetnostima. Studija *O zamaknuću slike* promišlja problematičnost odnosa umjetnosti i prirode, odnosa mimeze koji je na poseban način vidljiv u likovnom stvaralaštvu, a započinje s mrtvom prirodom i krajolikom u europskom slikarstvu. Naglašava se da ovdje u potpunosti iščezava klasični odnos umjetnosti i prirode, te da likovni umjetnik »iznevjera« očekivanje slike pribjegavajući najapstraktnijim znakovima.

Suvremeno kazalište koje »iskušava krajnosti«, a u svojoj neposrednosti postaje duhovnije nego što je to bilo u doba 'pozornice – kutije', predmetom je promišljanja studije pod naslovom *O svečanosti kazališta*. Gadamer naglašava da pravo iskustvo stalne svečanosti kazališta, u dobu tehnike, masovnih medija i informacijskih tehnologija, izvire iz žive razmjene glumaca i gledatelja, pri kojem kao zajednica postizemo ono što jesmo. Ovime se potvrđuje da kazalište ima svoje mjesto u modernom svijetu, u kojem je tehnika napala najdublji životni prostor kazališta i gdje su film i radio razvili nove oblike zadovoljavanja čovjekovih potreba za 'predstavom'.

Nestašica simbola svojstvena je vremenu u kojem se nalazimo, naglašava H.-G. Gadamer u studiji *Slika i gesta*. Nijemom licu moderne umjetnosti svojstveno je odricanje od simbola. Pokoravajući se vremenu i suvremenosti ona svoj izraz više ne može naći u poznatom, već ga traži u formama neprepoznatljivosti oblikujući pismo nerazrješivih i neprotumačivih znakova. Umjetnost danas progovara »jezikom prepoznavanja« koji je svojstven simboličkom jeziku. Suvremeni likovni umjetnik postiže djelo šifrirano do neprepoznatljivosti, ali koje nam počinje govoriti ono što je potrebno odgonetnuti.

Ogledi o filozofiji umjetnosti, u izvrsnom prijevodu Darije Domić pod redakturom Damira Barbarića, predstavljaju vrijedan doprinos recepciji filozofije Hans-Georga Gadamera u nas. Studije okupljene pod gornjim naslovom, kroz promišljanje promjena u samoj umjetnosti i razumijevanja pojma umjetnosti, koji se razvio tijekom povijesti ljudske kulture, osvjetljaju Gadamerovu hermeneutiku kao onu u kojoj je na djelu osvajanje slobodnih prostora ljudske moći prosudbe i odgovornosti, oslabljenih u današnjem svijetu tehnike i povjerenja u tehniku. Hermeneutika H.-G. Gadamera upućuje na vrijednost razgovora kao sposobnosti da slušamo i čujemo jedni druge. Za njega svaki pokušaj mišljenja predstavlja pokušaj dijaloga u kojem onaj koji govori traži odgovor birajući riječi. To na poseban način vrijedi za filozofiju, koja se neprestano nalazi na putu prema onome što nije moguće iskustveno utvrditi, nadilazeći svoje vlastite pojmove u dijalogu sa samom sobom. Jezik otvara puteve opremajući filozofe, putem dijaloga duše s Drugim ili dijaloga duše sa samom sobom, za 'povratak u ono istinito'. Studije okupljene u *Ogledima* poručuju da razumijevanje umjetnosti treba biti vođeno bogatom poviješću umjetnosti, baštinjenom tradicijom u kojoj čovjek prebiva i živi, te da »... svaki pogled unatrag u dubinu povijesti naše sadašnjosti produbljuje svijest o pojmovnim horizontima koji danas već leže u nama«, zaključimo riječima H.-G. Gadamera.

Andrea Horić

3

Ovdje je kultura mišljena u smislu grčkog ekvivalenta »paideia«, u značenju grčkog odgoja mladih i njegove normativne vrijednosti. Usp. OFU, str. 216.